

ANTON KNEŽEVIĆ:
DIE TURZISMEN IN DER SPRACHE
DER KROATEN UND SERBEN

Meisenheim am Glan 1962.

Dugi niz godina pomno je sabirao turske riječi na području hrvatsko-srpskog narodnog i književnog jezika dr Anton Knežević, lektor južnoslavenskih jezika i kulture i balkanistike na Sveučilištu u Münsteru. Plod njegova rada je djelo »Turcizmi u jeziku Hrvata i Srba«, Meisenheim am Glan 1962. Rad je dovršio i dao u štampu u listopadu 1957. Njegovo djelo obasiže 506 strana. Radeno je na osnovi literature do koje je mogao doći koja je štampana do godine 1957. Literaturu navodi na str. 16–18. Glavni su mu ipak izvori bili najpoznatiji i najbolji rječnici: L. Bakotića, J. Benešića, E. Bernekera, Broz-Ivekovićev, Deyre-Deanović–Maixnerov, Deanović–Jernejev, G. Elezovića, V. St. Karadžića, B. Klaića, Fr. Miklošića, Rječnik Jug. akademije, Ristić–Kangrgin, M. Vasmera i drugi. Služio se i najpoznatijim rječnicima bugarskoga jezika. Knežević je dao naslov svome djelu »Turcizmi u jeziku Hrvata i Srba«, ali se on nije zadržao samo na turcizmima nego je obuhvatio i arapske i perzijske riječi, kako i sam u uvodu kaže i dao ih pod imenom turcizmi što je razumljivo jer su najvećim dijelom primljene preko turskog jezika. Nije se zadržao na tim riječima samo u jeziku Hrvata i Srba nego i Bugara jer su i oni zajedno sa Srbima i djelomično Hrvatima u Bosni i Hercegovini bili pod vlašću turskom gotovo pet stotina godina. Ipak se pretežno zadržao na turskim, arapskim i perzijskim riječima u govoru naših naroda u Bosni i Hercegovini i u području Kosova i Metohije. Treba pohvaliti strpljivost, marljivost i rad piščev na prikupljanju i tumačenju tako bogate građe koju nam pruža rasprava dra Antona Kneževića. Njegov rad je i poradi toga vrijedan pohvale jer je sakupio i protumačio sve ono do čega je iz Münstera mogao doći jer sam nije bio u spomenutom kraju, barem ne u periodu dok je taj materijal skupljao i obrađivao za štampu. Hrvate i Srbe jako interesiraju riječi turske, arapske i perzijske jer su u novom obliku postale stjecajem okolnosti

sastavni dio hrvatskosrpskoga narodnog i književnog jezika. Unio ih je u svoj »Srpski rječnik« godine 1818. Vuk Stefanović Karadžić i označio zvjezdicom. To su isto učinili dr F. Iveković i dr Ivan Broz u »Rječniku hrvatskoga jezika« godine 1901. Poslije njih unosili su ih i drugi pisci jednojezičnih i dvojezičnih rječnika hrvatskosrpskoga jezika. Od svih tuđica u našem jeziku one su najviše stekle zavičajno pravo, pa se one ne trijebe iz našega jezika kao riječi iz evropskih jezika. Radnja dra Kneževića približila je najveći broj turskih, arapskih i perzijskih riječi, koje su se zadržale u hrvatskosrpskom jeziku, učenom svijetu na jednom svjetskom jeziku. To je njegova velika zasluga. Dao je najprije osnovnu riječ na jednom od istočnih jezika i odmah do nje sve njezine izvedenice u našem jeziku (imenicu, pridjev, glagol, prilog). Sve je riječi dao najprije abecednim redom (str. 21–356), a zatim prema njihovu sadržaju (čovjek, bolesti i sredstva za liječenje, hrana, kuhinjsko posuđe, jela, pića, odjeća, obuća, pokrivanje glave, nakit, pušenje – kavana – konak, kuća – stan – bašča, čovjek i njegovo zanimanje, brdo – šuma – livada – voda, životinjski svijet, biljni svijet, minerali – metali, boje, crkva, uprava i sudstvo, grad i selo, novac i novčanice, vage i utezi, mjere, vrijeme i pojmovi vremena, brojevi, vojnički život, konj i konjanništvo, glazbeni instrumenti i glazbenici, kulturni život – škole – školski pribor, folklor – igre – običaji, imena naroda i zemalja, razno) (str. 359–466). U tećem dijelu su dani svi turcizmi po abecednom redu (str. 449–506). Sav taj posao izvršen je savjesno, samo su u drugom dijelu nepažnjom slagara dva puta štampane iste riječi na str. 433 do 440. Djelo je izrađeno po modernim principima i korisno će poslužiti svakomu tko bude proučavao turcizme u hrvatskosrpskom jeziku i tko bude poučavao naš narodni i književni jezik, a osobito jezik muslimanske narodne pjesme u Jugoslaviji. Djelo je pisano u obliku rječnika bez detaljnijeg ulaženja u objašnjavanje značenja riječi. Razumije se da je piscu živeći daleko od Jugoslavije bilo teško ulaziti u detaljniju analizu značenja svake riječi. Pisac se u tome kao i u akcentu i kvantiteti oslonio na građu koju je našao u citiranoj literaturi. Ne znam koliko pisac vlada turskim, arapskim i perzijskim jezikom da bi njegova tumačenja bila posve pouzdana. Svakako do godine 1957. to je djelo bilo najopsežnije i najpreglednije te vrste. Međutim upravo one godine kad je pisac završio rad na svom djelu i predao ga u štampu, pojavilo se šapirografirano djelo Abdulaha Škaljića u dva sveska »Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj književnosti Bosne i Hercegovine u obliku biltena Instituta za proučavanje folkloru u Sarajevu, Sarajevo 1957. Taj se pisac služio približno istom literaturom kao i Knežević, ali ima dvije velike prednosti: 1. on je musliman, pa dobro poznaje ne samo muslimanski život i svijet, nego, čini se, i turski, perzijski i arapski jezik, 2. imao je priliku da na terenu u narodnim govorima proučava značenje riječi koje su iz tih jezika u toku stoljeća ušle u naš jezik, a isto tako da iz usta naroda čuje akcenat i kvantitetu. Da se vidi koliko je važno raditi takav posao na terenu, Škaljić se kritički osvrnuo na sve dosadašnje radove te vrste na području hrvatskosrpskog jezika i u mno-

gočem ih u svome radu ispravio. To je ono što nedostaje i djelu Antuna Kneževića, ali drukčije nije moglo ni biti. Jedina je šteta što pisac nije barem neke akcente ispravio prema Škaljiću jer je njegovo djelo doštampano istom 1962. godine. Prema stanju u djelima izdatim do 1957. godine Knežević je dobro pazio na akcenat i kvantitetu svake riječi, ali je Škaljić ispravio dosadašnje stanje na više mjesta. Tako npr. Knežević ima akcenat samo *abadžiluk*, a Škaljić *abadžiluk* i *abadžiluk*, Knežević ima *abònos*, a Škaljić *àbonos*, Knežević ima *adàlet*, a Škaljić *adàlet*, Knežević ima *àfiz*, *àfuz*, a Škaljić *áfiz*, *áfuz* itd. Velika je prednost Škaljićevih »Turcizama«, a nedostatak Kneževićevih što je Škaljić protumačio podrobno mnoge riječi i pokrijepio primjerom iz književnosti, a Knežević u to ne ulazi, nego daje samo u njemačkom prijevodu obično jedno ili dva značenja svake turske riječi. Da se vidi kako to izgleda, navest ću samo dvije riječi. U Škaljića: *àjan*, -a, m. (ar.), prvak, odličnik, velikaš. Ajani su za turske uprave bili jedna vrsta predstavnika građana pred organima vlasti, a birali su ih odličniji građani između sebe. – Od ovog je nastalo prezime Ajánović. – »Sve pozovnu bege i ajane«, M. H. III 41. U Kneževića: *ayan* »Vornehme« (ar. a'yān) *àjan*, m. Ältester (z. B. Dorf-); Würdenträger. Ili riječ *ajar*. U Škaljića: *àjar*, - a m. (ar.), 1. mjera, stupanj čistoće zlata u predmetima izrađenim od zlata. Čaršijski izraz »Odnesi taj prsten na ajar kujundžiji, ajar će pokazati od kakvog je zlata«. – »Ajar je ovog prstena 14 karata«. 2. uređenje sata da tačno ide, navijanje sata na tačno vrijeme. Izvedeni oblici (v.): *ajariti*, *uajariti*. Iz tur. *ayar*, od ar. 'iyār. U Kneževića: *ayar* (geeichtes Gewicht) (ar. < 'iyār (id.) *àjar* m. Maß, Gleichgewicht, *ajariti*, v. impf. die Uhr stellen, einstellen. Knežević nije davao netočno značenje, ali malo škrto i ne uvijek posve određeno. Ima i nekih drugih manjih nedostataka u Kneževićevu djelu. Tako on na str. 44. navodi riječ *bajrak* m. v. *barjak* pa navodi tu riječ i sve izvedenice pod natuknicom *barjak*. To nije dobro jer, kako i sam Knežević kaže, ta riječ u turskom glasi *bayrak* a u našem narodnom i književnom jeziku u Bosni govori se podjednako *bajrak* i *barjak*, *bajraktar* i *barjaktar*, *bajraktarov* i *barjaktarov* i sl. I novi »Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika«, Zagreb 1960. posve je izjednačio te oblike. Kad bi se upućivalo na bolji oblik, onda bi trebalo uputiti na oblik *bajrak* i sl. jer su ti oblici bliži izvornom obliku *bayrak*. Isto tako npr. za imenicu *bajram* od tur. *bayram* upućuje na *barjam* i dalje: *bàrjamovànje*, *bàrjamovati*, *bàrjamski*. U muslimanskom svijetu danas su gotovo isključivo u upotrebi oblici: *Bàjram*, *bajràmluk*, *bàjramovati*. Poradi toga novi »Pravopis« navodeći prvi oblik kaže: *Barjam* ne nego *Bajram*. Pisac nije navodio imena koja je muslimanski svijet u našim krajevima primio iz turskoga jezika i ljubomorno ih čuva sve do najnovijih vremena tako da teško u njih prodiru narodna imena za muškarce i žene koja su u ogromnom broju prodrli u nemuslimanski svijet Bosne i Hercegovine. Knežević nije mogao drukčije postupiti kad je navodio riječi iz bogatog djela Gliše Elezovića »Rečnik Kosovsko-metohijskog dijalekta«, I, Beograd 1932, II Beograd 1935. stavljajući na njih stariji nepreneseni akce-

nat, ali je time unio malu zabunu u akcentuaciju. U njegovu se djelu nalazi noviji četveroakcenatski sistem hercegovačkoga tipa s dužinama iza akcenta i nepreneseni akcenat kosovsko-resavskog područja s dužinom ispred akcenta: agnâm, adžiče, adžika, akikât, ajnadžija, dužena, đurültija, ejâm, ekmekčija itd. Ta dva akcenatska sistema bit će mnogim čitaocima slabijim stručnjacima u akcentuaciji hrvatskosrpskoga jezika teško dovesti u sklad s akcentuacijom književnog jezika koji traži da se akcenat sa staroga mjesta prenese za jedan slog naprijed po određenom pravilu. Možda je bilo bolje te riječi ostaviti bez akcenta ili svaki akcenat sa staroga mjesta prenijeti na novo. Opravdanost postupka piščeva opravdava naslov djela »Turcizmi u jeziku Hrvata i Srba«. Pisac je naveo bogatu literaturu (str. 16–18), ali je ipak propustio neke rasprave i polemike koje bi mu pomogle u sigurnijem donošenju nekih riječi: Barić dr Henrik »Gl. Elezović Rečnik kosovsko-metohijskog dijalekta« (Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. XV, Beograd 1935, sv. I i II, str. 270–290), Elezović Gliša »Moj odgovor na ocenu: H. Barić, Rečnik kosovskometohijskog dijalekta od G. E.« (Južnoslovenski filolog, knj. XIV, str. 181–235, Beograd 1935), Glück dr Leopold »Medicinska narodna terminologija u Bosni i Hercegovini«, Sarajevo 1898, Vujaklija Milan »Leksikon stranih riječi i izraza«, Beograd 1937¹ i 1954² i dr.

I pored nedostataka koji su bili neizbježivi, jer pisac živi daleko od Jugoslavije, njegovi »Turcizmi« ispunit će prazninu u stranom svijetu. Njegovo djelo je poradi toga vrijedno jer je u njemu dao do godine 1957. najveći broj turcizama sređenih po abecednom redu, protumačenih i obilježenih akcentom i kvantitetom.